

پژوهشی در قرائات منسوب به اهل بیت علیهم السلام

www.ketab.ir

مؤلف:

دکتر میثم کهن ترابی

عضو هیئت علمی دانشگاه بزرگمهر قائنات

سرشناسه	:	کهن‌ترایی، میثم، ۱۳۶۲
پدیدآور نام و عنوان	:	پژوهشی در قرائات منسوب به اهل بیت علیهم‌السلام/مؤلف میثم کهن‌ترایی.
نشر مشخصات	:	قاین: دانشگاه بزرگمهر قاینات، انتشارات، ۱۳۹۸
ظاهری مشخصات	:	۲۶۷ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۹۷۴۷۹-۶-۲
نویسی فهرست وضعیت	:	فاینا
یادداشت	:	کتابنامه: ص ۲۵۳؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	:	قرآن -- قرائت - اختلاف
موضوع	:	Qur'an -- Readings -- Differences
موضوع	:	قرآن -- قرائت - تاریخ
موضوع	:	Qur'an -- Readings - History
موضوع	:	قرآن -- بررسی و شناخت
موضوع	:	Qur'an - Surveys
افزوده‌شناسه	:	دانشگاه بزرگمهر قاینات
کنکره بندی رده	:	BP۷۵
دیویی بندی رده	:	۲۹۷/۱۵۱
ملی کتابشناسی شماره	:	۵۷۵۲۱۳۴

عنوان: پژوهشی در قرائات منسوب به اهل بیت (علیهم‌السلام)

مؤلف: دکتر میثم کهن‌ترایی

صفحه آرای و طراح جلد: مهندس حسن زعفرانی

ناشر: انتشارات دانشگاه بزرگمهر قاینات

مدیر مسئول: دکتر محمد حسین شفیعی میم

چاپخانه: گلرو

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۸

شمارگان: ۴۵۰

قطع و صفحه: وزیری

قیمت: ۶۸۰۰۰۰ ریال

شماره کتاب: ۱۰۷

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۷۴۷۹-۶-۲

نشانی ناشر و شماره تماس: خراسان جنوبی، قاین، خیابان امام خمینی، میدان شیرازی، خیابان ابوالمفاخر، دانشگاه بزرگمهر قاینات، تلفن ۰۵۶۳۱۰۰۶۰۰۰ - کد پستی ۹۷۶۱۹۸۶۸۴۴.

((کلیه حقوق متعلق به انتشارات دانشگاه بزرگمهر قاینات است)).

فهرست مطالب

۱.	پیشگفتار
۱.	علم قرأت
۲.	عوامل پیدایش اختلاف قرائات
۴.	حصر قرائات
۶.	تواتر و یا عدم تواتر قرائات
۸.	اختلاف قرائت و شبهه تحریف قرآن
۹.	قرائات اهل بیت (علیهم السلام)
۱۱.	جایگاه قرائت اهل بیت (علیهم السلام)
۱۲.	اعتبار مصحف عثمانی
۱۳.	بررسی اجمالی مهم ترین منابع ناقل قرائات اهل بیت (علیهم السلام)
۱۴.	۱. معانی القرآن تألیف فرآء
۱۶.	۲. کتاب مختصر فی شواذ القرآن تألیف ابن خالویه
۱۷.	۳. المحتسب فی تبیین وجوه شواذ القرائات تألیف ابن جنی
۱۸.	۴. التبیان فی تفسیر القرآن
۱۹.	۵. تفسیر عیاشی
۲۰.	۶. جامع البیان فی تفسیر القرآن
۲۱.	۷. الكشف و البیان عن تفسیر القرآن تألیف ثعلبی
۲۲.	۸. الكشف
۲۳.	۹. مجمع البیان فی تفسیر القرآن
۲۴.	۱۰. المحرر الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز
۲۵.	۱۱. الجامع لأحكام القرآن
۲۵.	۱۲. البحر المحیط فی التفسیر تألیف ابوحیان اندلسی

۲۷	پیشینه بحث.....
۲۸	مبانی و شیوه مؤلف در تدوین کتاب.....
۳۰	قرائات منقول از اهل بیت (علیهم السلام).....
۳۰	۱. قرائانی با ریشه متفاوت.....
۵۸	۲. قرائانی با ریشه یکسان.....
۵۸	۱-۲. تفاوت در باب.....
۸۹	۲-۲. تفاوت در صیغه افعال.....
۱۰۷	۳-۲. تفاوت ابواب و صیغه افعال.....
۱۱۱	۴-۲. تفاوت در معلوم و مجهول بودن.....
۱۲۴	۵-۲. تفاوت در صیغه و معلوم و مجهول بودن افعال.....
۱۲۷	۶-۲. تفاوت ابواب و معلوم و مجهول بودن افعال.....
۱۳۳	۷-۲. تفاوت در مفرد، مثنی و جمع بودن واژه.....
۱۴۲	۸-۲. تفاوت در ساختمان واژه.....
۱۶۵	۹-۲. تفاوت در ترکیب نحوی واژه.....
۱۸۳	۱۰-۲. اختلاف ناشی از تفاوت مکاتب نحوی.....
۱۸۵	۱۱-۲. تفاوت در ضمیر.....
۱۸۷	۱۲-۲. تفاوت در حرف الف.....
۱۹۱	۱۳-۲. اختلاف لهجه.....
۱۹۹	۱۴-۲. تفاوت در حرکت حروف.....
۲۱۳	۱۵-۲. اختلاف ناشی از تسهیل همزه.....
۲۱۷	۱۶-۲. تفاوت ناشی از ابدال حروف.....
۲۱۸	۱۷-۲. تفاوت حروف وارده بر افعال.....
۲۲۵	۱۸-۲. تفاوت تلفظ واژگان معرب.....

علم قرائت

بی تردید یکی از علوم گسترده‌ای که دانشمندان فراوانی را در طول سالیان و قرون متعددی پس از نزول قرآن به خود مشغول داشته، علم قرائت است. تعاریف مختلفی از این علم ارائه شده است. چنانکه زرکشی این علم را اینگونه تعریف نموده است: «قرائات عبارت از اختلاف مربوط به الفاظ و عبارات وحی است که درباره حروف و کلمات قرآن و کیفیت آن‌ها از قبیل تخفیف و تشدید و امثال آن‌ها از سوی قراء نقل شده است.»^۱ و یا تعریفی که علامه طباطبائی ارائه داده است: «فنی است که به ضبط و توجیه قرائت‌های هفت‌گانه معروف و قرائت‌های سه‌گانه دیگر و قرائت‌های صحابه و شواذ قرائت‌ها می‌پردازد» که از جمله کامل‌ترین آنها تعریف ذیل است:

«قرائت علمی است که توسط آن اتفاق نقل کنندگان کتاب خدا و هم چنین اختلافشان در حذف و یا ثبوت، حرکت یا سکون، فعل یا وصل و غیر آن دانسته می‌شود.»^۲

البته بر این تعریف نقدهایی وارد است و گام‌تکمله‌ای بر آن افزوده شده که ذکر آن در این مجال ضرورت ندارد.^۳ برای این علم مراحل و تطوراتی نیز ذکر شده است چنانکه عبداللهادی فضلی شانزده مرحله را در شکل‌گیری این علم مؤثر دانسته و به تفصیل در مورد آن سخن گفته است که مراحل ابتدایی آن در عصر حضور پیامبر اسلام ﷺ شکل گرفته و نهایتاً به تسبیح قرائات توسط ابن‌مجاهد، احتجاج پیرامون جوانب لغوی، صوتی، صرفی و نحوی قرائت‌های گوناگون، تثمین و تفسیر قرائات و به کارگیری ضوابطی خاص در تفاوت قرائات صحیح و غیر صحیح ختم می‌شود.^۴

به واقع، علیرغم اینکه بحث پیرامون قرائت‌های مختلف برای قرآن پژوهان لازم و ضروری است، اما وجود چنین اختلافاتی خوشایند قاطبه مسلمانان نیست. گواه این ادعا، تعداد پرشمار این اختلاف‌ها در حوزه قرائت قرآن است به گونه‌ای که در معجم القرائات القرآنیه علیرغم اینکه برخی از قرائت‌ها را به شمار نیاورده، بیش از ده هزار اختلاف قرائت برای قرآن بر شمرده است در حالی که همگی مستحضرند که قرآن تنها به یک صورت نازل شده است. زراره از امام

۱. البرهان فی علوم القرآن، ج ۱، ص ۳۱۸.

۲. قرآن در اسلام، ص ۱۰۹.

۳. انحاء فضلاء البشر، ص ۵.

۴. برای تفصیل بحث رک: القرائات القرآنیه تاریخ و تعریف، ص ۵۵-۵۶؛ مقدمات فی علم القرائات، ص ۴۷-۴۸.

۵. القرائات القرآنیه تاریخ و تعریف، ص ۱۳-۵۴.

باقر لکّنه نقل می‌کند که ایشان فرمود: برآستی قرآن واحد است و از نزد خداوند واحد نازل شده است و لکن اختلاف از جانب راویان و قاریان قرآن پدید آمده است.^۱ دلایل گوناگونی برای پیدایش این اختلافات وجود دارد که مختصراً به برخی از آنها اشاره می‌شود.

عوامل پیدایش اختلاف قرائات

به دلیل وجود اختلاف قرائت قرآن، خلیفه سوم که دلیل اساسی این اختلاف‌ها را تعدد مصاحف و آموزش قرائت خاص قرآن توسط صحابه می‌دانست، تصمیم به یکسان‌سازی مصاحف گرفت. علاوه بر مدینه که اختلاف قرائات در آن فراگیر شده بود و بارها عثمان را به واکنش واکنش واکنش داشت،^۲ در سراسر بلاد اسلامی این اختلاف‌ها به اوج خود رسیده بود. حذیفه بن یمان که با اهلالی شام در فتح ارمنستان و آذربایجان حضور داشت و از اختلاف قرائت قرآن توسط سربازان به وحشت افتاده بود، خود را به عثمان رساند و به او گفت این امت را دریاب قبل از آنکه همانند یهود و نصاری در کتاب خود دچار اختلاف شوند^۳ و عثمان متقاعد شد که دست به توحید مصاحف بزند. اما پس از انجام این کار به دلایل ذیل باز هم مشکل اختلاف قرائات حل نشد.

۱. ابتدایی بودن خط

۲. بی نقطه بودن حروف

۳. خالی بودن از علائم و حرکات

۴. نبودن الف در کلمات

۵. تأثیر لهجه قبایل

تفصیل عوامل فوق در کتب مربوط به علوم قرآن و قرائت ذکر شده که از بیان مکرر آن پرهیز می‌شود.^۴ در همین کتاب موارد متعددی از قرائاتی متفاوت با قرائت رایج نقل می‌شود که بوضوح پیداست محصول چنین عواملی بوده است. علاوه بر عوامل ذکر شده، سه عامل مهم دیگر را نیز می‌توان از جمله دلایل اختلاف قرائت برشمرد:

۱. وجود اختلاف در بین مصاحف عثمانی؛ آخرین مرحله از توحید مصاحف، استنساخ چند نسخه از روی مصحف تدوین شده و ارسال آن به همراه یک قاری به نقاط مختلف بلاد اسلامی بود. گزارش‌هایی وجود دارد که این نسخه‌ها نیز کم و

۱. الکافی، ج ۲، ص ۳۰.

۲. البیان، ص ۲۴۴؛ الإنفاق، ج ۱، ص ۲۱.

۳. صحیح بخاری، ج ۶، ص ۵۸۱.

۴. رک: درسنامه علوم قرآنی، ص ۲۴۳-۲۴۷؛ درآمدی با تاریخ قرآن، ص ۱۸۴-۱۸۸.

بیش اختلافاتی با یکدیگر داشتند.^۱ سجستانی در کتاب خود فصلی را به ذکر این اختلافات اختصاص داده است.^۲ همین امر سبب وجود برخی اختلاف‌ها در قرائت قرآن شده است. البته گروهی به توجیه این اختلافات پرداخته‌اند که در جای خود به نقد و بررسی گذاشته شده است.^۳

۲. وجود لحن در مصحف عثمانی؛ ابن قتیبہ می‌گوید: عثمان به مصحف نظری انداخت و گفت در آن لحن می‌بینم و عرب با زبان خود آن را مستقیم خواهد کرد.^۴ در منابع متعدد دیگری نیز این روایت با اندک تفاوتی آمده است: ابان می‌گوید: آیه ۶۳ سوره طه را نزد عثمان قرائت کردم پس گفت این لحن و خطاست به او گفته شد آیا تغییرش نمی‌دهی؟ گفت رهایش کنید که این نه حلالی را حرام می‌کند و نه حرامی را حلال.^۵

در مورد اینکه مراد از «لحن» چیست اختلاف نظر وجود دارد؟ برخی آن را خطا و اشتباه و عده‌ای اختلاف لهجه معنا کرده‌اند. البته گروهی در صحت این گفتار تردیدی جدی وارد کرده‌اند که چگونه امکان دارد عثمان در مصحفی که آن را امام برای مردم قرار داد که به آن اقتدا کنند لحن مشاهده کند و آن را صرفاً به این امید که عرب خود آن را اصلاح خواهد کرد رها سازد؟^۶ و اینکه مصحفی که به تواتر از پیامبر ﷺ نقل شده چگونه می‌توان وجود لحن در آن را پذیرفت؟^۷ از آنجا که در این مقال، مجال پرداختن تفصیلی به ایرادات فوق نیست، لذا به صورت اجمالی به نکاتی اشاره می‌شود: هنگامی که از عایشه پیرامون آیات ۶۹ سوره مائده و ۶۳ سوره طه پرسیده شد پاسخ داد که این خطا از جانب کاتبان صورت پذیرفته است.^۸ دیگر نکته قابل ذکر اینکه تواتر مصحف عثمانی ثابت نیست و ما در مباحث پیش رو به این مقوله خواهیم پرداخت. سومین نکته این است که نمی‌توان «لحن» را با تفاوت لهجه‌ها منطبق دانست؛ چرا که مصحف، خالی از اعراب و نقطه و حرکت بوده و غالباً تفاوت لهجه‌ها به هنگام قرائت رخ می‌نماید و در نگارش خود را نشان نمی‌دهند مگر واژگانی اندک که تفاوت نگارشی دارند. عثمان زمانی از وجود لحن سخن گفته که آیه‌ای نزد او قرائت شده که اختلاف لهجه‌ای در آن به چشم نمی‌خورد.

۱. مقدمتان فی علوم القرآن، ص ۱۱۷-۱۲۲.

۲. المصاحف، ص ۵۸-۴۹.

۳. درآمدی بر تاریخ قرآن، ص ۱۹۰-۱۸۸.

۴. تأویل مشکل القرآن، ص ۲۵.

۵. الکشف و البیان، ج ۶، ص ۲۵۰؛ معانی القرآن، ج ۲، ص ۱۸۳؛ الجامع لأحكام القرآن، ج ۱۱، ص ۲۱۶.

۶. روح المعانی، ج ۳، ص ۱۹۰.

۷. غرائب القرآن و رغائب الفرقان، ج ۲، ص ۵۲۹.

۸. الکشف و البیان، ج ۶، ص ۲۵۰.